

Dakwah Kepada Orang Asli Melalui Seni Hiburan Alternatif Di Malaysia : Model Latihan Amali Dakwah (LAD)

ABDUL GHAFAR DON &
AHMAD REDZUWAN MOHD. YUNUS

ABSTRAK

Seni hiburan adalah sebahagian daripada keperluan dan naluri hidup manusia. Dalam konteks dakwah, hiburan juga dianggap perlu dan menjadi sebahagian daripada *wasilah* (perantaraan/alat/cara) dakwah. Masyarakat Orang Asli (OA) di Semenanjung Malaysia biasanya tidak dapat dipisahkan dengan minat dan kesukaan mereka terhadap unsur-unsur hiburan. Oleh itu, minat dan kegemaran mereka kepada unsur-unsur hiburan ini wajar diraikan. Berdasarkan fakta ini, kertas ini cuba melihat relevansi dan signifikan aspek seni hiburan sebagai metode dakwah kepada OA. Tumpuan diberikan kepada program hiburan (terutama Malam Kesenian Islam atau MKI) yang dilaksanakan oleh Jabatan Pengajian Dakwah dan Kepimpinan, Fakulti Pengajian Islam, Universiti Kebangsaan Malaysia (JPDK, UKM) melalui program LAD. Metode yang digunakan dalam penulisan ini ialah berasaskan kepada dokumen-dokumen bertulis berkaitan dakwah OA dan juga pengalaman pemerhatian di dalam program LAD di beberapa lokasi amali dakwah. Dapatan kajian menunjukkan, seni hiburan alternatif, iaitu seni hiburan berunsurkan Islam seperti nasyid, dikir barat, boria, pentomin relevan, sesuai dan boleh diterima mad^cu (OA).

PENDAHULUAN

Masyarakat Asli adalah sebahagian daripada entiti komuniti negara ini yang mendapat perhatian khusus daripada kerajaan. Prinsip ketujuh Islam Hadhari¹ misalnya menekankan tentang hak golongan minoriti

¹ Islam Hadhari adalah dasar yang diperkenalkan kerajaan Malaysia yang sejarah asal gagasannya bermula pada tahun 2001. Ia dikatakan satu gagasan yang mempunyai mirip *Tajdid Hadhari* oleh Parti Islam Se Malaysia (PAS)

(termasuklah Orang Asli/OA). Justeru, hak menerima dakwah perlu dilihat sebagai di antara hak minoriti ini. Ini kerana jumlah OA yang memeluk Islam di Semenanjung Malaysia masih di bawah 15 peratus. Pendekatan dakwah secara hikmah (*bi al-hikmah*) yang antara lainnya dapat diinterpretasi dan diaplikasikan melalui seni hiburan. Pendekatan ini dikira sesuai dan relevan dalam konteks dakwah OA, di mana hiburan begitu dekat dengan naluri komuniti ini.

SENI HIBURAN ALTERNATIF SEBAGAI MEDIUM DAKWAH

Hiburan adalah naluri bagi semua manusia. Keperluan dan keinginan manusia terhadap hiburan bolehlah dianalogi dengan keperluan dan keinginan manusia terhadap makanan dan air. Nabi dan Rasul sendiri perlukan kepada hiburan. *Uslub al-Qasas* (pendekatan penceritaan) yang digunakan al-Qur'an menceritakan kisah umat terdahulu dan perjuangan rasul-rasul sebelumnya adalah satu aspek hiburan (*tasliyah*) kepada Rasulullah sebagai motivasi kepada perjuangan baginda. Kisah-kisah yang dibentangkan al-Qur'an ini menjadi *al-zad* (bekalan) berguna bagi Rasulullah melayari bahtera perjuangan dakwahnya. Melalui peristiwa dan gambaran perjuangan rasul-rasul terdahulu yang menghadapi kaum mereka, baginda diberi pengiktibaran bahawa bukan baginda sahaja yang terpaksa menghadapi mehnah dalam perjuangan, malah ia juga telah dilalui rasul-rasul terdahulu.

Seni hiburan alternatif di sini bermaksud apa-apa elemen atau unsur hiburan yang bersesuaian dengan roh atau semangat syarak. Dalam konteks LAD, seni hiburan alternatif adalah merujuk kepada seni hiburan berunsurkan Islam. Oleh itu, nasyid, dikir barat, boria, drama, kuiz dan lain-lain yang berkaitan dapatlah dinyatakan sebagai seni hiburan alternatif. Tujuannya menyediakan alternatif kepada seni

yang telah diperkenalkan sebelum itu. Ia dikatakan satu gagasan yang diusulkan bagi melanjutkan Dasar Penerapan Nilai-nilai Islam yang diperkenalkan pada tahun 1985. Islam Hadhari mempunyai 10 prinsip: 1) Keimanan dan ketaqwaan kepada Allah 2) Kerajaan yang adil dan beramanah 3) Rakyat berjiwa merdeka 4) Pengusahaan ilmu Pengetahuan 5) Pembangunan ekonomi seimbang dan komprehensif 6) Kehidupan berkualiti 7) Pembelaan hak kumpulan minority dan wanita 8) Keutuhan budaya dan moral 9) Pemeliharaan alam semula jadi 10) Kekuatan pertahanan (lihat lebih lanjut Abdul Ghaffar bin Surip. 2008. Tesis Doktor Falsafah. *Gagasan Islam Hadhari* ini bagaimanapun telah menimbulkan kontroversi dari sudut penggunaan istilahnya yang didakwa sesetengah kalangan sebagai mengelirukan.

hiburan yang biasa kepada OA, yang tidak jelas maksud dan halatuju serta tidak mempunyai nilai dan pengajaran yang baik.

Sehubungan dengan itu, terdapat kes-kes yang menunjukkan Rasulullah juga membenar dan meraikan unsur hiburan yang tidak merosakkan pemikiran dan akhlak manusia. (Al-Qardawi 2001:56) misalnya mengutip maksud sebuah hadith yang menyatakan :

“Ibnu Majah meriwayatkan dari Ibnu al-Abbas, Aisyah r.a. mengahwinkan salah seorang dari kerabatnya dengan seorang lelaki dari kalangan kaum Ansar. Lalu Nabi S.A.W datang dan berkata: Apakah anda semua mengadakan majlis menghantar menantu. Mereka menjawab: Ya. Baginda bersabda: Aapakah anada mengiringkan bersama gadis itu orang yang boleh menyanyi? Jawab Aisyah r.a.: Tidak. Rasulullah S.A.W. bersabda: Sesungguhnya orang-orang Ansar menyukai lagu-lagu. Alangkah baiknya sekiranya kamu mengutus bersamanya orang yang dapat mendendangkan lagu-lagu seperti lagu: Kami datang kepadamu, kami datang kepadamu lalu mengucapkan selamat buat kami dan buat kamu”.

Hadith di atas menunjukkan keprihatinan Rasulullah yang mengetahui apa yang disukai oleh masyarakat Madinah seperti orang Ansar. Oleh kerana itu, kita dapati Rasulullah telah menggesa supaya dinyanyikan lagu bagi meraikan majlis perkahwinan tersebut. Selain daripada itu, Rasulullah juga mengiktiraf syair sebagai seni berhibur. Di zaman awal Islam ini telah lahirnya penyair-penyair Islam yang terkenal seperti Zayd bin Tsabit. Bagaimanapun syair di zaman Rasulullah telah diberi nafas baru, iaitu syair yang menggesa supaya mematuhi peraturan agama, mencintai Rasulullah dan mengagungkan kebesaran Allah (Dr. Sayyid Matlub Husayn 1986:333).

Ini menunjukkan, bahawa seni lagu dalam konteks dakwah boleh dianggap sebagai antara wasilah dakwah yang perlu diberi perhatian dalam perlaksanaan dakwah kepada non-Muslim seperti OA.

LATIHAN AMALI DAKWAH (LAD)

Latihan Amali Dakwah adalah sebahagian daripada keperluan kursus yang mesti dipenuhi oleh mahasiswa JPDK². Bagi siswa/i tahun 2, kursus Metodologi Dakwah kepada Non-Muslim (PM2022), mereka

² Format pemarkahan subjek PM2022 adalah fleksibel. Ia boleh dilaksanakan sama ada 60% - 40 % (peperiksaan akhir + LAD), 55% - 45% (peperiksaan akhir + LAD), 50% - 50% (peperiksaan akhir + LAD) atau 40% - 60 % (peperiksaan akhir + LAD).

didedahkan dengan aspek amali dakwah di lokasi-lokasi terpilih di perkampungan Orang Asli (OA). Para siswa/i terlebih dahulu diberi taklimat tentang latarbelakang perkampungan, agama/kepercayaan-adat dan sosio-ekonomi OA sebelum mereka ke lapangan (perkampungan OA). Maklumat awal ini penting agar kerja-kerja dakwah dapat berjalan lancar.

LAD sangat penting dalam mendedahkan aspek amali dakwah kepada masyarakat Non-Muslim seperti OA. Para pelajar di dalam LAD akan mengaplikasi aspek teori dalam subjek-subjek metodologi dakwah, komunikasi dakwah, psikologi dakwah, kepimpinan dan pengurusan, pengurusan organisasi, jihad dan lain-lain. Ia juga dikira sebagai satu latihan yang dapat membina atau menjana potensi kepimpinan siswa/i JPDK.

MASYARAKAT ORANG ASLI DAN HIBURAN

Dakwah melalui hiburan perlu dilakukan kepada masyarakat Orang Asli kerana masyarakat ini biasanya amat sukakan kepada hiburan. Suasana kehidupan mereka yang simple dan persekitaran yang terpencil daripada arus perbandaran kota, menyebabkan mereka terpaksa mencari alternatif memecahkan kesunyian dengan berhibur. Dalam masyarakat Asli terdapatnya pelbagai bentuk tarian dan peralatan muzik yang menjadi hiburan kepada mereka.

Antara bentuk tarian tersebut ialah seperti tarian sewang. Ia merupakan tarian tradisional bagi masyarakat ini yang diwarisi sejak turun temurun. Tarian sewang bukan sekadar pertunjukan hiburan semata-mata, malah sebagai adat menyambut tetamu, perayaan peringkat kampung dan untuk merapatkan hubungan antara keluarga dalam masyarakat Orang Asli³.

³ Kumpulan tarian sewang terdiri daripada 20 anggota yang berusia antara 13-75 tahun. Ketua kumpulan diketuai oleh seorang yang pandai menyanyi yang dikenali sebagai halak atau bomoh. Oleh kerana itulah sewang ini bukan hanya bertujuan untuk berhibur tetapi juga bertujuan untuk mengubat sesuatu penyakit. Antara lagu yang dimainkan dalam sewang ini ialah Terang Bulan, Kitmoq, Puteri Gunung dan Pantai Sakti. Ia akan diiringi dengan ketukan gong dan ketukan buluh cintong yang memberikan irama yang menarik. Lihat Amran Abdullah. 2002. "Sewang Perubatan Tradisional Orang Asli", *Dewan Budaya*. Januari. Kuala Lumpur: Dewan Bahasa dan Pustaka, h. 40-41. Lihat juga Itam Wali Nawan. 1981. "Adat Istiadat Perkahwinan Orang Asli Puak Semai", *op.cit.*, hlm. 9.

Menurut Arsenio Nicolas, hasil daripada sewang ini telah mewujudkan satu bentuk tarian di kalangan masyarakat Orang Asli yang disebut sebagai tarian runggin. Ia terhasil daripada pengaruh pemodenan di bidang muzik⁴.

Lantaran itu, tarian merupakan salah satu bentuk hiburan yang disukai oleh masyarakat ini. Ini terbukti selain daripada tarian tersebut, terdapat juga tarian yang lain. Umpamanya dalam masyarakat Temuan mereka gemarkan kepada tarian joget riong. Tarian ini diadakan bersempena dengan majlis perkahwinan, menyambut tetamu, perayaan musim menuai dan membayar bidan⁵.

Malah kesan yang lebih dahsyat daripada tarian runggin tersebut ialah terdapatnya kalangan anak muda yang gemarkan kepada pesta rock atau heavy-metal rock. Menurut Arsenio Nicolas, akibat daripada pengaruh pemodenan di bidang muzik, majlis keramaian ditukarkan kepada majlis yang lebih moden, iaitu tari menari dan melibatkan alat-alat muzik yang moden. Perkembangan yang membimbangkan sekarang ini berlaku di mana majlis runggin ini telah bertukar menjadi pesta rock seperti yang melanda di negara-negara Barat⁶.

Gejala negatif yang tidak sihat ini perlu dibendung daripada terus menguasai masyarakat OA. Oleh kerana itu, satu bentuk hiburan alternatif kepada bentuk hiburan yang menguasai komuniti ini perlu dikemukakan. Konsep hiburan dan kesenian Islam dalam hal ini, dikira boleh menjadi alternatif dalam konteks dakwah kepada OA dan ia perlu dilaksanakan dengan penuh daya kreativiti supaya tarikan kepada hiburan Islam ini boleh mengatasi bentuk hiburan yang biasa mereka pilih.

PELAKSANAAN HIBURAN DALAM LAD

Terdapat dua bentuk hiburan yang dilaksanakan oleh Jabatan Pengajian Dakwah dan Kepimpinan (JPDK) kepada masyarakat Orang

⁴ Arsenio Nicolas. (t.t). *Alat Muzik Melayu dan Orang Asli*, Terbitan Tak Berkala 9. Bangi: Institut Alam dan Tamadun Melayu, hlm. 65.

⁵ Peralatan muzik yang digunakan dalam persembahan joget ini ialah seperti biola, rebana dan gong. Para pemain alat ini terdiri daripada tiga orang. Lagu-lagu yang biasa didendangkan adalah berbentuk joget seperti Joget Dinding, Pulau Buah, Nasi Lemak, Mak Inang, Lagu Anjing, Cerai Kasih dan Lagu Bangai. Lihat Abdul Razak b. Arshad. 1997. "Joget Riong Tarian Kesenian Rumpun Bangsa Temuan". *Nong-Pai*. April-Okt, hlm. 17.

⁶ Arsenio Nicolas (t.t), *op.cit.*, hlm. 66.

Asli apabila melaksanakan Latihan Amali Dakwah (LAD), iaitu tayangan Video/CD dan menganjurkan Malam Kesenian Islam (MKI). Tayangan Video⁷

Salah satu bentuk hiburan yang disajikan kepada masyarakat Orang Asli apabila JPDK melakukan aktiviti dakwah kepada mereka ialah menayangkan video-video yang dirasakan sesuai dengan peringkat golongan tersebut. Antara filem yang ditayangkan adalah seperti filem arahan Tan Sri P.Ramlee. Kajian (melalui pemerhatian dan temubual misalnya) mendapati filem-filem P.Ramlee digemari dan diterima oleh golongan ini untuk ditonton kerana di dalamnya terdapat adegan yang menggelikan hati. Namun begitu, mereka juga meminati filem yang beraksi ganas seperti peperangan terutamanya golongan muda dan kartun bagi kanak-kanak. Filem Hindi juga menjadi pilihan masyarakat OA terutamanya golongan separuh umur dan golongan tua.

Sewaktu filem tersebut ditayangkan, para pendakwah (pelajar) diminta mendampingi keluarga angkat masing-masing dalam bentuk batas-batas yang dibenarkan oleh syarak. Umpamanya, anak angkat (pelajar) dibenarkan mendampingi ibu dan adik-adik angkat masing. Perlakuan seperti ini dilihat berjaya menambah ikatan kemesraan antara mereka kerana di sana terdapatnya sikap mengambil berat terhadap keluarga angkat masing-masing.

Malam Kesenian Islam (MKI)

Terdapat beberapa bentuk pengisian dan kategori kesenian yang disajikan kepada masyarakat Orang Asli di dalam program MKI. Antara bentuk pengisiannya ialah:

⁷ Abdul Ghafar Hj. Don. 1998. "Metodologi Dakwah Terhadap Masyarakat Orang Asli: Pengalaman Pengislaman Di Paya Sendayan, Temerloh, Pahang Darul Makmur", dalam Abdul Ghafar Haji Don *et al.* (ed), *Dakwah Kepada Non-Muslim Di Malaysia: Konsep Metode dan Pengalaman*. Bangi: Jabatan Pengajian Dakwah dan Kepimpinan, Fakulti Pengajian Islam, UKM, hlm. 147.

a. Drama & Pentomen⁸

Para pendakwah akan menampilkan lakonan yang bermutu dan mempunyai mesej yang baik. Menerusi drama dan pentomen, nilai-nilai dan unsure dakwah diselitkan secara halus kepada sasaran dakwah. Mesejnya juga bertujuan menyampaikan Islam secara lakonan agar masyarakat lebih memahami tentang ajaran Islam seperti untuk menyedarkan tentang kewujudan Tuhan, tentang kematian, tentang bahaya dadah kepada masyarakat, nilai-nilai kekeluargaan dan lain-lain.

b. Nasyid⁹

Nasyid akan dipersembahkan oleh para pelajar lelaki dan wanita dengan penuh bersemangat dengan tema yang sesuai dengan suasana majlis. Sekiranya malam kesenian ini diadakan di awal program, tema selamat bertemu akan dijadikan sebagai mesej yang ingin disampaikan, seperti lagu kumpulan Rabbani "*Assalamu'alaikum*". Sekiranya diadakan di akhir program, tema selamat perpisahan akan dijadikan sebagai mesej yang ingin disampaikan.

Berdasarkan pengalaman JPDK melaksanakan LAD di pelbagai lokasi OA di Semenanjung Malaysia, didapati persembahan nasyid telah mendapat sambutan yang menggalakkan daripada OA. Program kesenian nasyid yang diadakan di dalam LAD di Kg.Bukit Lepas, Rompin, Pahang pada 13-18 Februari 2006 sebagai contoh telah berjaya menarik OA. Ini menunjukkan bahawa komuniti OA boleh menerima hiburan alternatif seperti nasyid.

⁸ Che Yusoff Che Mamat, Ahmad Redzuwan Mohd Yunus dan Anuar Puteh. 2004. "Pendekatan Dakwah Kepada Orang Asli Suku Semai Di Kampung Sungai Ruai, Raub Pahang", dalam *Jurnal Islamiyyat* 25. Bangi: Fakulti Pengajian Islam, UKM. hlm.40.

⁹ Abdullah Muhammad Zin. 1998. "Projek Keluarga Angkat Sebagai Manhaj Dakwah Yang Efektif: Kajian Di Perkampungan Orang Asli Sungai Berjuang, Jerantut, Pahang" dalam Abdul Ghafar Haji Don *et al.* (ed), *Dakwah Kepada Non-Muslim di Malaysia: Konsep Metode dan Pengalaman*. Bangi: Jabatan Pengajian Dakwah dan Kepimpinan, Fakulti Pengajian Islam, UKM. hlm. 138.

Malah terdapat juga dalam suatu aktiviti dakwah yang adakan, anak-anak masyarakat Orang Asli diajar tentang nasyid untuk dipersembahkan pada malam kesenian yang diadakan nanti. Hal ini pernah berlaku di Kampung Sg. Berjuang, dan Kg. Kol, Jerantut. Pahang.

c. Sajak¹⁰

Pendakwah yang berkemampuan untuk bersajak akan menyampaikan sajak dengan gaya yang tersendiri. Lazimnya sesebuah sajak yang disampaikan akan digarap oleh pendakwah untuk menyatakan tentang kebenaran agama Islam dan kekuasaan Allah S.W.T. Para pelatih (pelajar) misalnya telah berlatih sejak daripada awal lagi untuk mempersembahkan sajak di perkampungan OA.

d. Dikir Barat¹¹

Sesuai dengan asal usul kesenian ini, dikir barat yang diadakan pada malam kesenian akan diterajui oleh pendakwah/pelajar yang berasal dari Negeri Kelantan. Namun demikian, terdapat juga pelajar-pelajar daripada negeri lain selain Kelantan yang menyertai acara dikir barat ini. Tanpa disangka-sangka kesenian ini juga disukai oleh masyarakat Orang Asli, terutama bagi mereka yang memahami loghat yang digunakan. Selain daripada bertemakan seruan kepada Islam, dikir barat yang disampaikan juga bertemakan kepada masyarakat Orang Asli (seperti memuji mereka) dan perkampungan mereka.

Bentuk-bentuk hiburan tersebut yang dilaksanakan di lokasi-lokasi LAD terpilih sehingga kini menjadi satu format yang digunapakai setiap kali JPDK mengadakan LAD. Setakat ini, format atau bentuk

¹⁰ Ahmad Redzuwan Mohd Yunus. 2002. "Pengurusan Dakwah Kepada Non-Muslim: Pengalaman Jabatan Pengajian Dakwah dan Kepimpinan, FPI, UKM", dalam Daratul Ambia Che Mit *et al.* (ed), *A New Paradigm In Managing Human Resources: Issues, Strategies and Challenges*. Sintok: School of Management, Universiti Utara Malaysia, hlm. 459.

¹¹ Ahmad Redzuwan Mohd Yunus, Badlihissham Mohd Nasir dan Anuar Puteh. 2003. "Budaya Orang Asli Suku Temiar Kg. Pasid, Gua Musang Kelantan: Relevansi Dakwah Terhadapnya", (Kertas Kerja Malaysia International Conference on Languages, Literatures and Cultures, di Universiti Putra Malaysia, 30 Sept.- 2 Okt 2003), hlm. 37.

kesenian dan hiburan yang dilaksanakan ini masih relevan, sesuai dan diterima baik oleh OA.

KESIMPULAN

Masyarakat Asli memang tidak dapat dipisahkan dengan hiburan. Dalam melaksanakan dakwah kepada komuniti ini, aspek hiburan tidak boleh dikesampingkan begitu sahaja. Meraikan hiburan boleh menjadi satu saluran dakwah yang halus dan berseni dalam proses pendakwahan OA. Ini sesuai dengan semangat supaya dakwah disampaikan secara berhikmah dan berseni. Proses '*delivery*' dakwah akan menemui jalan yang sukar sekiranya pendakwah tidak berupaya atau gagal melakukannya dengan penuh berhikmah dan berseni. Sehubungan dengan itu, organisasi/institusi dakwah atau mana-mana pihak yang terlibat sama ada secara langsung atau tidak langsung dalam medan dakwah disarankan agar lebih kreatif dalam menyampaikan dakwah kepada Non-Muslim termasuklah daya kreativiti dalam program seni hiburan sebagai wasilah dakwah.

RUJUKAN

- Abdul Aziz Mohd.Zin. 1999. *Psikologi Dakwah*. Kuala Lumpur: Jabatan Kemajuan Islam Malaysia.
- Abdul Ghafar Hj.Don. 1998. "Metodologi Dakwah Terhadap Masyarakat Orang Asli: Pengalaman Pengislaman di Paya Sendayan, Temerloh, Pahang Darul Makmur". Dlm. Abdul Ghafar Don et al. (pnyt), *Dakwah kepada Non-Muslim di Malaysia: Konsep, Metode dan Pengalaman*. Bangi: Jabatan Pengajian Dakwah dan Kepimpinan, FPI, UKM.
- Abdul Razak Arshad. 1997. "Joget Riong Tarian Kesenian Rumpun Bangsa Temuan", dlm. *Nong Pai*, April-Oktober.
- Abu Sayyid Matlub Husayn, Dr. 1986. *Evolution of Social Institutions in Islam*. Lahore: Islamic Book Foundation.
- Ahmad Redzuwan Mohd. Yunus, Badlihasham Mohd Nasir & Anuar Puteh. 2003. "Budaya Orang Asli Suku Temiar Kg.Pasid, Gua Musang, Kelantan: Relevansi Dakwah terhadapnya", Kertas Kerja *Malaysia International Conference on Languages, Literatures and Cultures*, di Universiti Putra Malaysia, 30 Sept.- 2 Okt.
- Amran Abdullah. 2002. "Sewang Perubatan Tradisional Orang Asli". Dlm. *Dewan Budaya*. Januari. Kuala Lumpur: Dewan Bahasa dan Pustaka.
- Arsenio Nicolas. T.t. "Alat Muzik Melayu dan Orang Asli", *Terbitan Tak Berkala 9*. Bangi: Institut Alam dan Tamadun Melayu.
- Buku Cenderamata Program Khidmat Masyarakat Orang Asli JPDK 2004.
- Buku Panduan PraSiswazah Fakulti Pengajian Islam, Sesi Akademik 2005-2006

- Che Yusoff Che Mamat, Ahmad Redzuwan Mohd. Yunus & Anuar Puteh. 2004. "Pendekatan Dakwah kepada Orang Asli Suku semai di Kampung Sungai Ruai, Raub, Pahang", dlm. *Jurnal Islamiyyat*, vol.25.
- Yusuf al-Qardawi, Prof.Dr. 2001. *Seni Menurut Persepektif Islam*. Basri bin Ibrahim al-Azhari (terj.). Johor Bahru: JAHABERSA.